

Einhard Bezzel

De complete VOGELGIDS

Een uniek en gedetailleerd overzicht van meer
dan 220 vogelsoorten in België en Nederland

DELTA S

Inhoud

Vogels zijn overal 6

Vogelbescherming 8

Familie fazantachtigen

Korhoen 12 Patrijs 14
Kwartel 16 Fazant 18

Familie eendachtigen

Gauwe gans 20 Kolgans 22
Toendrarietgans 24 Kleine
rietgans 25 Brandgans 26
Rotgans 28 Grote Canadese
gans 29 Knobbelzwaan 30
Kleine zwaan 32 Wilde zwaan 33
Nijlgans 34 Bergeend 36
Casarca 38
Mandarijneend 39 Smient 40
Krakeend 42 Wilde eend 44
Slobeend 46 Pijlstaart 48
Zomertaling 50 Wintertaling 52
Krooneend 54 Tafeleend 56
Kuiфеend 58 Toppereend 60
Ijseend 61 Eidereend 62
Brilduiker 64 Grote zaagbek 66
Middelste zaagbek 68 Nonnetje 69

Familie futen

Dodaars 70 Fuut 72
Goorde fuut 74 Roodhalsfuut 76
Kuiфduiker 77

Familie ooievaars

Zwarte ooievaar 78 Ooievaar 80

Familie ibissen en lepelaars

Lepelaar 82

Familie reigers

Roerdomp 84 Woudaap 86
Grote zilverreiger 88 Kleine
zilverreiger 89 Purperreiger 90
Blauwe reiger 92 Kwak 94

Familie flamingo's

Roze flamingo 95

Familie aalscholvers

Aalscholver 96

Familie visarenden

Visarend 98

Familie havikachtigen

Wespendief 100
Rode wouw 102
Zwarte wouw 104
Zeearend 106
Blauwe kiekendief 108
Gauwe kiekendief 110
Bruine kiekendief 112
Sperwer 114 Havik 116
Buizerd 118

Familie valkachtigen

Torenvalk 120 Boomvalk 122
Slechtvalk 124

Familie rallen

Waterral 126 Kwartelkoning 128
Porseleinhoen 130
Waterhoen 132 Meerkoe 134

Familie kraanvogels

Kraanvogel 136

Familie scholeksters

Scholekster 138

Familie kluten

Steltklut 140 Klut 142

Familie kieviten en plevieren

Kievit 144 Goudplevier 146
Zilverplevier 147
Strandplevier 148
Bontbekplevier 150
Kleine plevier 152

Familie strandlopers en snippen

Houtsnip 154 Watersnip 156
Grutto 158 Wulp 160

Oeverloper 162

Tureluur 164
Zwarte ruiter 166
Groenpootruiter 167
Witgat 168
Bonte strandloper 170
Kemphaan 171

Familie meeuwen

Kokmeeuw 172
Zwartkopmeeuw 174
Dwergmeeuw 176
Geelpootmeeuw 177
Stormmeeuw 178
Grote mantelmeeuw 180
Zilvermeeuw 182
Kleine mantelmeeuw 184

Familie sterns

Grote stern 186 Dwergstern 188
Visdief 190 Noordse stern 192
Zwarte stern 194
Witwangstern 196
Witvleugelstern 197

Familie alken

Zeekoet 198 Alk 199

Familie duiven

Holenduif 200 Houtduif 202
Zomertortel 204 Turkse tortel 206

Familie papegaaien

Halsbandparkiet 208

Familie koekoeken

Koekoek 210

Familie kerkuilen

Kerkuil 212

Familie uilen

Oehoe 214 Bosuil 216
Steenuil 218 Ruigpootuil 220
Velduil 222 Ransuil 224

Familie nachtzwaluwen

Nachtzwaluw 226

Familie gierzwaluwen

Gierzwaluw 228

Familie ijsvogels

Ijsvogel 230

Familie bijeneters

Bijeneter 232

Familie spechten

Draaihal 234

Grote bonte specht 236

Kleine bonte specht 238

Middelste bonte specht 240

Grijskopspecht 241

Groene specht 242

Zwarte specht 244

Familie klauwieren

Gauwe klauwier 246 Klapekster 248

Familie wielewalen en vijgvogels

Wielewaal 250

Familie kraaien

Gaai 252 Ekster 254

Notenkraker 256 Kauw 258

Roek 260 Zwarte kraai 262

Bonte kraai 263 Raaf 264

Familie mezen

Matkop 266 Glanskop 268

Zwarte mees 270 Kuifmees 272

Koolmees 274 Pimpelmees 276

Familie buidelmezen

Buidelmees 278

Familie baardmannen

Baardman 280

Familie staartmezen

Staartmees 282

Familie leeuweriken

Kuilleeuwerik 284

Boomleeuwerik 285

Veldleeuwerik 286

Familie zwaluwen

Oeverzwaluw 288

Boerenzwaluw 290 Huiszwaluw 292

Familie boszangers

Fitis 294 Tjiftjaf 296 Fluitier 298

Familie Cetti's zangers

Cetti's zanger 299

Familie rietzangers en verwanten

Kleine karekiet 300

Grote karekiet 302

Rietzanger 304

Bosrietzanger 306

Spotvogel 308

Orpheusspotvogel 309

Familie graszangers en verwanten

Graszanger 310 Snor 311

Sprinkhaanzanger 312

Familie zangers**(van de Oude Wereld)**

Zwartkop 314 Tuinfluiter 316

Braamsluiper 318 Grasmus 320

Familie goudhaantjes

Vuurgoudhaan 322 Goudhaan 323

Familie winterkoningen

Winterkoning 324

Familie boomklevers

Boomklever 326

Familie echte boomkruipers

(Gewone) Boomkruiper 328

Taigaboomkruiper 329

Familie spreeuwen

Spreeuw 330

Familie lijsters

Merel 332 Zanglijster 334

Grote lijster 336 Kramsvogel 337

Koperwiek 338 Beflijster 339

Familie vliegenvangers

Roodborst 340

Blauwborst 342

Nachtegaal 344

Zwarte roodstaart 346

Gekraagde roodstaart 348

Paapje 350

Roodborstapuit 352

Tapuit 354

Gauwe vliegenvanger 356

Bonte vliegenvanger 358

Familie waterspreeuwen

Waterspreeuw 360

Familie mussen

Huismus 362 Ringmus 364

Familie heggenmussen

Heggenmus 366

Familie kwikstaarten en piepers

Gele kwikstaart 368

Grote gele kwikstaart 370

Witte kwikstaart 372

Graspieper 374

Boompieper 376

Duinpieper 378

Waterpieper 379

Familie vinkachtigen

Vink 380 Keep 382

Europese kanarie 383

Groenling 384 Sijs 386

Putter 388 Kneu 390

Barnsijs 392 Kruisbek 394

Goudvink 396 Appelvink 398

Familie gorzen

Gauwe gors 400 Geelgors 402

Rietgors 404

Appendix

Vaktermen 406

Register 408

Fotoverantwoording 414

Over de auteur 415

Vogels zijn overal

Ons hele leven lang worden we omringd door vogels en dat is niet overdreven. Belangrijke wetenschappers hebben vastgesteld dat vogels ons, terwijl nagenoeg geen enkele andere groep organismen daartoe in staat is, inzichten kunnen geven in onze eigen leefomgeving. Zij stonden aan het begin van de geschiedenis van de natuurbescherming, vervulden en vervullen ook nu nog een pioniersrol in de vooruitgang van de wetenschap en houden verrassend veel mensen in hun ban. In de Angelsaksische wereld hebben vogels de beweging *citizen science* (burgerwetenschap) op gang gebracht. In de Verenigde Staten begon de Audubon Society al in 1900 met de beroemde Christmas Bird Count, een vogeltelling op grote schaal. Ook in heel veel Europese landen nemen elk jaar duizenden mensen deel aan bijvoorbeeld vogeltellingen in de winter of lente. Het is het grootste project van burgerwetenschap, op basis van het aantal deelnemers, maar niet het enige. Er lopen ook heel veel andere studieprojecten in verband met vogels waaraan talloze amateurornithologen een belangrijke, zelfs onmisbare bijdrage leveren. In elk land ontstonden niet-gouvernementele organisaties voor studie en bescherming van de avifauna. Deze ngo's worden gedragen door een netwerk van vrijwilligers, maar worden vaak ook professioneel ondersteund vanuit wetenschappelijke instellingen.

In dit boek worden alle vogels besproken die in de Lage Landen broeden, dat wil zeggen dat ze daar hun nesten bouwen, hun eieren uitbroeden en hun jongen grootbrengen. Daarnaast komen er enkele vogelsoorten aan bod die niet tot de standaard broedvogels van Nederland en België behoren, maar er in zulke grote aantallen aanwezig zijn als doortrekker of vooral als wintergast, dat ze aan de soortenlijst van dit boek zijn toegevoegd.

Vogels zijn al heel lang een vast onderdeel van onze informatiewereld geworden. We zien ze in sfeervolle reclames voor producten waarvan men de indruk wil geven dat ze te maken hebben met de natuur. Ze zijn niet meer weg te denken uit toonaangevende kranten en tijdschriften, waarin bijna dagelijks een kleurrijke foto van een vogel prijkt die de lezers een goed gevoel moet bezorgen. In televisieseries worden vogelgeluiden en -gezing gebruikt om een bepaalde sfeer op te roepen: het geluid van gierende zwaluwen past bijvoorbeeld perfect bij een zomers tafereel en een roepende bosuil kan de spanning van een nachtsceën in het bos versterken. In een 90 minuten durende aflevering van een politiserie zijn gemiddeld zes à acht verschillende vogelsoorten te horen, vaak echter op een totaal onjuiste locatie of onmogelijk tijdstip.

Vogels zijn vaak een bron van ergernis voor politici en menig lobbyist: zo kunnen bijvoorbeeld meeuwen die in havengebieden broeden de geplande uitbreidingsactiviteiten behoorlijk in de war sturen. Daarentegen zijn vogels intussen ook op een positieve manier op de politieke agenda gekomen, want in het kader van het duurzaamheidsbeleid van regeringen worden bijvoorbeeld de rode lijsten van bedreigde broedvogels opgesteld.

Ook de Europese Unie speelt hierin een grote rol, want zij stelt instandhoudingsdoelstellingen op en controleert in welke mate de lidstaten deze doelstellingen realiseren. De Europese Unie speelt bovendien een belangrijke rol in verband met de duurzaamheid en het ecologisch beheer van water en bodem en kan een aantal negatieve trends, die vaak veroorzaakt worden door erg intensieve productietechnieken, een halt toeroepen.

In Nederland ontstond op particulier initiatief van enkele ornithologen het netwerk www.waarneming.nl, dat enkele jaren later navolging kreeg in Vlaanderen met www.waarnemingen.be (Wallonië: www.observations.be). Op deze netwerken worden dagelijks duizenden vogelwaarnemingen ingevoerd, maar ook waarnemingen van alle andere levende organismen die deel uitmaken van onze fauna en flora. In enkele jaren tijd werd een uitgebreide en almaar groeiende databank opgebouwd waardoor we ons een steeds beter beeld kunnen vormen van onder andere de voortdurend wijzigende vogelwereld. Door de nieuwe media kunnen we dagelijks via internet opzoeken hoeveel vogels onze regio's werkelijk bevolken.

Wereldwijd heeft de vogelbescherming als bijdragende instantie aan het in stand houden van de biodiversiteit inmiddels een enorm aanzien opgebouwd. BirdLife International heeft partners in de vorm van niet-gouvernementele organisaties in meer dan 100 landen, telt ongeveer 2,7 miljoen leden wereldwijd en beheert meer dan 1 miljoen hectare land dat werd vrijgemaakt voor de bescherming van soorten. Met vogelbescherming en -waarneming is tegenwoordig veel geld gemoeid en voor veel regio's is het een economische factor geworden. Een aantal economische beschouwingen mag in een modern vogelboek niet ontbreken, want de beroepsverenigingen creëren ook in Europa heel veel arbeidsplaatsen. In veel landen in Afrika, Azië en Zuid-Amerika leiden ze vakmensen op en hierdoor zorgen ze voor een beroep dat ook goed is voor de opbouw en verbetering van infrastructuur, waardoor ecotoerisme op gang kan worden gebracht.

In dit boek komen maar liefst 224 vogels aan bod, opgedeeld per familie volgens de vogellijst van het Internationaal Ornithologisch Congres in 2012. Wie vaak een blik uit het raam werpt of een wandeling in de natuur maakt, zal gemakkelijk een heleboel vogels spotten, maar zelfs een opmerkelijke natuurliefhebber zal

veel soorten nauwelijks of alleen bij toeval in het oog krijgen, omdat ze zeldzaam zijn of een verborgen leven leiden. Veel vogels hoor je immers veel vaker dan dat je ze ziet. De kennis van vogelgeluiden is dan ook onmisbaar om een beetje door te kunnen dringen tot de wereld van de vogels. Daarvoor bestaan er tegenwoordig uitstekende technische hulpmiddelen, zoals apps voor je smartphone, die de mogelijkheden van boeken ver overtreffen. Ook op het internet kun je opnamen van vogelgeluiden vinden.

Er gaat echter niets boven een persoonlijke kennismaking in het veld en de eigen ervaring. Dit handboek kan je helpen om meer te weten te komen over een waargenomen vogel en een kijkje te nemen in zijn leven en zijn gedrag. Het is daarbij belangrijk ook eens na te denken over de problemen die vogels ondervinden bij het overleven in een razendsnel veranderende omgeving.

Veel broedvogels leven slechts een klein gedeelte van het jaar in hun eigenlijke 'vaderland'; de overige tijd zijn ze onderweg of overwinteren ze in zuidelijker gelegen gebieden. Vogeltrek is een fascinerend verschijnsel waarin de wetenschap steeds meer inzichten vergaart die principieel bijdragen aan het begrip van de evolutie van het leven op aarde, maar ook een wereldwijd probleem op het gebied van de bescherming van de biodiversiteit. Als wij onze broedvogels willen behouden als onderdeel van de inheemse natuur en daarmee voor onszelf een leefbaar leefmilieu in stand willen houden, moeten we over de grenzen heen kijken en handelen. 'Lokaal handelen – wereldwijd denken' wordt vaak slechts ge- en misbruikt als krachtige leuze. Vogels leren ons hierin een betekenis te zien die de moeite waard is om ons voor in te zetten.

Je inzetten voor iets betekent in de omgang met de natuur leren begrijpen dat het leven een geschiedenis heeft die niet afgesloten is en die we niet kunnen

stoppen. We zullen dus bij het waarnemen van vogels steeds weer iets nieuws ontdekken en verrast worden met nieuwe, soms ook onverwachte ontwikkelingen. Een 'handboek voor vogels' kan dus nooit worden gezien als iets wat af is. Het is eerder een momentopname. Onze inzichten in spannende en ook voor de hand liggende verbanden zijn nog steeds onvolledig; er komen er voortdurend nieuwe bij.

In de natuur gaan de veranderingen echter verbazingwekkend snel. Vogels hebben ons laten zien dat zelfs de evolutie – die we vaak proberen te begrijpen als een proces tijdens enorme tijdvakken in het verleden – in kleine stappen binnen een kort mensenleven al

verrassende veranderingen tot stand brengt. Hiaten in onze kennis en het schetsen van mogelijke toekomstige ontwikkelingen horen in een vogelboek net zo thuis als het samenvatten van dat wat we wel al weten.

Willen wij ons leefmilieu begrijpen, er duurzaam mee omgaan en het leefbaar houden, dan zullen we voortdurend kennis moeten blijven vergaren. Informatie die leidt tot aandachtige en kritische observatie is niet alleen interessant en (hopelijk!) maatgevend voor ons handelen. Het observeren van vogels is spannend en inspirerend, houdt ons alert, fit en jong, traint het kritisch brein, brengt ons dichterbij de natuur en zorgt voor ontspanning in een gestrest dagelijks leven.

Vogelbescherming

Vogels zijn een wezenlijk en vooral goed zichtbaar en meetbaar onderdeel van de biologische diversiteit, het basisconcept van het leven en overleven op onze aarde. Vogelbescherming heeft daarom altijd al een voortrekkersrol gespeeld in de natuurbescherming, in het streven naar bescherming en behoud van het leven. Wij kunnen ons niet onttrekken aan de wetenschap dat verlies van biodiversiteit ook ons eigen voortbestaan op de planeet bepaalt en in menig opzicht beperkt. Men heeft daarom al lang duurzaamheid bij het gebruik van hulpbronnen als wezenlijk belangrijk principe erkend. Wie echter spreekt van duurzaamheid, moet zich ervan bewust zijn dat daarmee niet alleen direct voordeel of nut bedoeld kan zijn, maar dat hierbij ook de tijdshorizon van de komende generaties in acht moet worden genomen.

Vogels tonen ons zeer duidelijk hoe het is gesteld met de uitbuiting van de steeds kleiner wordende ruimte op

onze planeet en dat de huidige groei van onze economische activiteiten het welzijn van de volgende generaties in gevaar brengt. Daar bovenop komen de door de mens veroorzaakte globale fenomenen van milieuvergiftiging en -vervuiling en de klimaatverandering.

Globale uitdagingen

Vogelbescherming beperkt zich dus niet tot afzonderlijke gebieden of soorten, maar werkt wereldwijd en houdt zich bezig met heel verschillende ingrepen in het milieu en grootschalige verbanden overal op de aarde. Zelfs de broedvogels in het kleine West-Europa zijn alleen maar in stand te houden door over de grenzen van landen en continenten samen te werken. Het lot van veel soorten die bij ons voorkomen wordt ook, en soms zelfs doorslaggevend, bepaald door ontwikkelingen in tropisch Afrika. Trekvogels hebben tijdens hun zwerftochten en in winterkwartieren rust- en verblijfsge-

bieden nodig die ze de hulpmiddelen bieden die voor hun overleving cruciaal zijn. Ook onzinnige vervolging en de jacht in doortrekgebieden verminderen het succes van doordachte nationale regelgeving: veel van onze trekvogels moeten nog steeds een schietlijn passeren tussen broedgebied en winterkwartier omdat het de Europese Unie nog niet is gelukt om bij alle deelnemende landen beschermende maatregelen af te dwingen. In diverse Middellandse Zeelanden nemen de jacht en vogelvangst catastrofale proporties aan.

Effectieve duurzame bescherming betekent het in stand houden en creëren van leefgebieden en de regulering van het menselijk gebruik daarvan en het streven naar de instandhouding van soorten en populaties. Daarnaast zijn er beschermingsprogramma's voor soorten die ernstig bedreigd zijn door problemen die zeer specifiek maar niet geïsoleerd zijn en gezien moeten worden in samenhang met andere problemen op het gebied van de bescherming van natuur en milieu. Aan het begin van deze activiteiten staat het wetenschappelijk onderzoek. Met de resultaten daarvan kunnen maatregelen niet alleen doelgericht worden ontwikkeld, maar ook kritisch worden begeleid.

Vogels worden politiek

Op veel gebieden liggen praktische uitdagingen. Het begint met ecologisch zinvolle tuinontwerpen, de instandhouding van planten en bomen en het behoud van vegetatie in groene ruimten en omvat een ecologisch zo aanvaardbaar mogelijk gebruik van landbouwgrond, verbetering van de duurzaamheid in de huidige bosbouw, besparende ingrepen in de waterhuishouding en leidt tot het inrichten van beschermde gebieden en grote nationale parken. Dit alles moet worden voorbereid en begeleid door intensieve public relations om ook politiek uitvoerbaar te kunnen worden.

Dat vereist een goede doorstroming van informatie en educatie over de actuele stand van zaken en een grote overredingskracht in de maatschappij. Alleen met een krachtige natuurbeschermingslobby kan de politiek worden bereikt en beïnvloed. De problemen in West-Europa worden echter steeds groter en gecompliceerder omdat het gebruik van alle ruimten zijn grenzen al heeft bereikt. De grote gevaren voor een wereldwijd verlies van biodiversiteit schuilen echter in landen waarvan de inwoners een veel slechter leven hebben dan wij.

◆ De Waddenzee is een globale draaischijf van de vogeltrek met rustmogelijkheden voor honderdduizenden trekvogels: een wereldnatuurerfgoed dat moet worden behouden.

Wereldwijd gezien wordt meer dan 13% van de vogelsoorten bedreigd, daarbij gaat het om meer dan 1400 soorten. Dat betreft niet alleen zeldzame soorten met bijzondere eisen ergens in een klein hoekje, maar steeds vaker ook tot voor kort nog veelvoorkomende soorten in een groot verspreidingsgebied. In West-Europa wordt ons dat duidelijk door de bijna dramatische afname van veel vogelsoorten van het cultuurlandschap, die niet bestand zijn tegen de razendsnelle overgang naar een geëxploiteerd agrarisch landschap waarin eenzijdigheid de diversiteit verdringt. Kieviten, kneuen, geelgorzen, spreeuwen en veldleeuweriken zijn in veel gebieden verdwenen; in de grote steden in Europa neemt zelfs het aantal huismussen dramatisch af. Wereldwijd gezien leeft vrijwel in elk groter gebied ten minste één wereldwijd bedreigde vogelsoort. Indonesië en Brazilië zijn de landen met de meeste bedreigde vogelsoorten. Andere Zuid-Amerikaanse staten, India, China, Madagaskar en Centraal-Afrika voeren de lijst met wereldwijd bedreigde soorten aan. Problemen met vogelbescherming zijn dus alleen op te lossen door wereldwijde samenwerking, want onze welstand leidt tot de verwoesting van leefgebieden in verre landen; de vernietiging van het regenwoud overal in de tropen is slechts een bijzonder markant voorbeeld hiervan.

Effectieve redding van de biologische diversiteit vereist dus internationale overeenkomsten en afspraken, die echter niet kunnen worden uitgevoerd zonder uitgebreide sociaal-economische hulp. De oplossing van problemen die wij uiteindelijk zelf veroorzaken, kunnen we niet zomaar op de schouders leggen van anderen die het met veel minder moeten doen.

Actieve vogelbescherming

Wie houdt zich bezig met al die vragen en zet die om in de noodzakelijke activiteiten? De vertegenwoordigers van de vogelbescherming zijn over het algemeen

niet-gouvernementele organisaties (ngo's) die in de maatschappij en politiek partners zoeken, maar ook tegenstanders ontmoeten. Afhankelijk van de geografische positie of organisatiehiërarchie zetten zij zich op lokaal vlak in voor de instandhouding en verbetering van vogelhabitats. Daarnaast organiseren ze evenementen en scholing en maken gebruik van de politiek. Ook de samenwerking met groepen in de bevolking en het opzetten van omvangrijke projecten voor de redding van leefgebieden en vogelsoorten zijn taken van de vogelbescherming.

De RSPB (Royal Society for the Protection of Birds) in Groot-Brittannië werd al in 1889 opgericht, met als direct doel het verbod te verkrijgen op het gebruik van veren en zelfs volledige vogels voor de versiering van hoeden en kraagjes. De RSPB groeide uit tot de toonaangevende vogelbeschermingsvereniging en speelt op internationaal vlak een voortrekkersrol.

BirdLife International is daarbij een toonaangevend platform met partnerorganisaties in meer dan honderd landen. Het beheert wereldwijd meer dan 1 miljoen hectare en telt meer dan 2,7 miljoen leden. Alle werelddelen met uitzondering van Antarctica zijn vertegenwoordigd. Samenwerking met lokale gemeenschappen is daarbij van enorm groot belang.

Bovendien bestaan er meerdere internationale conventies die vogels en hun leefgebieden beschermen. We noemen het AEWA-verdrag (Agreement on the Conservation of African-Eurasian Migratory Waterbirds) uit 1995, waarbij ondertussen 121 landen uit Europa, Afrika en Azië zich aangesloten hebben om 255 trekende vogelsoorten die afhankelijk zijn van waterrijke gebieden (wetlands) te beschermen.

Vogelbescherming is niet mogelijk als essentiële leefgebieden verloren gaan. Vandaar dat via BirdLife een wereldwijd programma voor de belangrijke vogelge-

bieden werd opgezet, de zogenoemde IBA's (Important Bird and Biodiversity Area). Dit is een wereldwijd netwerk van leefgebieden met een bijzondere rijkdom aan biodiversiteit: 12.000 gebieden waaronder wouden, riviermondingen, mangroves, bergzones, duinen, vijvergebieden... werden geselecteerd, waarvan er ondertussen meer dan 2000 veilig zijn gesteld. Zij vormen de basis voor de bescherming van nationale gebieden. Het belangrijkste beschermde natuurgebied van de Lage Landen is ongetwijfeld de Waddenzee als kruispunt van vogeltrekwegen. Bovendien worden er actieplannen opgezet voor de redding van individuele bedreigde vogelsoorten en voor de bescherming van specifieke soorten met afnemende populaties.

In zowel Nederland als Vlaanderen zijn bovendien veel andere organisaties betrokken bij de bescherming en de studie van onze avifauna. Enorm veel vrijwilligers werken mee aan verschillende studieprojecten. Verder zijn er allerlei regionale verenigingen en een uitgebreid netwerk van vogelwerkgroepen waarvan sommige zich op één soort of soortengroep toelagen. Ze nemen een belangrijk deel van de taak van de vogelmonitoring op zich. Enkele bekende partners zijn Natuurmonumenten in Nederland, Vogelbescherming Vlaanderen en La Ligue Royale Belge pour la Protection des Oiseaux in Wallonië. Daarnaast is er ook een uitgebreid netwerk van vogelopvangcentra.

Bijzonder in de Belgische situatie is dat de vereniging Vogelbescherming geen deel uitmaakt van BirdLife. Toch vervullen zij een belangrijke functie in het beschermingsproces naast de BirdLife-partner. Zij nemen in België het voortouw qua gerechtelijke acties en politieke beïnvloeding waarbij ze de conflicten over wan toestanden tegenover vogels niet uit de weg gaan. Zij coördineren ook de Belgische vogelopvangcentra.

Politieke besluitvormers kunnen dus terugrijpen op uitgebreide informatie en adviezen, waardoor onregel-

matigheden en gevaarlijke verkeerde ontwikkelingen snel kunnen worden herkend en openbaar worden gemaakt. Dit alles vergt voortdurende controle en actualisering en dat betekent gekwalificeerde medewerkers in alle landen, veel werk en natuurlijk ook geld. Noodzakelijk zijn ook verstand van zaken en een voortdurende stroom aan informatie over lopende en te verwachten ontwikkelingen. Samenwerking is daarbij een doorslaggevende factor.

Volgens schattingen van BirdLife heeft sinds 2000 ten minste twee derde van de bedreigde vogelsoorten in een of andere vorm geprofiteerd van beschermende maatregelen. Geen reden om te juichen, maar wel een bemoedigend signaal dat er nog wat te redden valt als we energie en deskundig te werk gaan.

♦ De achteruitgang van de veldleeuwerik is het gevolg van de verarming van het platteland en de intensivering van de landbouw.

Korhoen *Lyrurus tetrix*

Korte beschrijving

GROOTTE: zoals een kip; lengte 49-58 cm (haan), 40-45 cm (hen); spanwijdte 65-80 cm; gewicht 750-1500 g

BROEDBIOLOGIE: broedtijd april-augustus; grondnest; 6-10 eieren

VOEDSEL: scheuten, naalden, knoppen, kruiden; in de zomer ook kleine diertjes

MAXIMALE LEEFTIJD: 12 jaar

Baltsen in de arena: Al voor zonsopgang verzamelen de hanen zich op een open plek en beginnen met hun balts (zie tekening). Het indrukwekkende schouwspel van de 'korhanen' is in eerste instantie bedoeld als verdediging van een heel klein territorium in de baltsarena dat vaak vele jaren wordt gebruikt. De hanen nemen dreigende houdingen aan ten opzichte van elkaar, maar er ontstaan vrijwel nooit ernstige gevechten. In het voorjaar of de late herfst kun je al van veraf het rollen en sissen van de baltsende hanen horen die op een heel kleine ruimte rondtrippelen of -draaien. Het spel kan urenlang duren.

Keuze aan het vrouwtje: De hennen worden agetrokken door deze pronkerige voorstellingen, verschijnen onopvallend in de baltsarena en lopen naar de door de hanen afgezette baltsterritoria. Meestal hebben de hanen met een territorium in het centrum van de baltsarena de beste kansen. De bescheiden hennen zijn echter kieskeurig.

Gescheiden wegen: Er bestaat bij korhoenders geen huwelijksband. De hanen leven het hele jaar ofwel in

territoria of sociaal in groepen. Buiten de broedtijd zijn ook de hennen sociaal, maar laat in het voorjaar en in de zomer moeten zij zich ontfemen over de jongen, waarbij de hanen zich niet laten zien.

De hen krabt, goed verborgen in de kruidlaag, een ondiepe holte in de grond en bekleedt die met plantaardig materiaal en veren. Het nest bevindt zich vaak op minder dan 1 kilometer afstand van de baltsarena. Ze broedt bijna 4 weken op de eieren en verzorgt de jongen, die als heel kleine kuikentjes na een paar uur het nest verlaten, minstens net zo lang. Tot de herfst blijft de familie bij elkaar; daarna ontstaan er kleine wintergroepen.

Rolverdeling en kleurenpracht: De gescheiden rolpatronen kun je al aflezen aan het verenkleed. Hanen, die veel verenversiering en opvallend, maar inspannend gedrag (moeten) vertonen, stellen zich verkiesbaar voor de hennen. Het onopvallende bruine verenkleed van de hen, met een fijne donkere tekening, biedt een goede camouflage, wat de zorg voor haar jongen eenvoudiger maakt.

◆ De hennen van het korhoen gaan hun eigen weg en zorgen in hun eentje voor hun jongen.

◆ De hanen van het korhoen verdedigen in baltsarena's kleine territoria tegen concurrenten.

Leefgebied als mozaïek: Het leefgebied van het korhoen moet voldoen aan verschillende voorwaarden. Op stukken met een lage vegetatie vindt de balts plaats, hun slaapplekken zijn in bomen. Bessen van dwergstruiken zijn als voedsel net zo belangrijk als de knoppen en naalden van niet te dicht bij elkaar staande loof- en naaldbomen. De kampzones in het bos liggen in de Alpen of hoge middelgebergten. Vroeger vond men ze ook in heide- en moerasgebieden in dalen, maar die zijn nu op een paar kleine restanten na in West- en Midden-Europa verdwenen.

Ook in veel middelgebergten konden korhoenders zich niet meer handhaven; het is nog slechts een kwestie van tijd voordat ze ook daar zijn verdwenen. Het korhoen is daarom een Alpenvogel geworden.

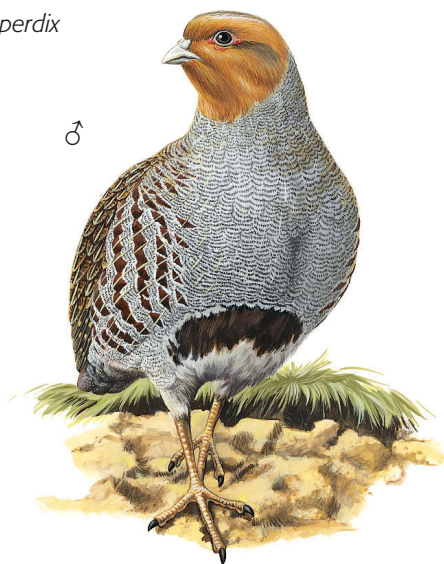
Retraitegebied: Met de korhoenders aan de bosrand lijkt het wat beter te gaan dan met sommige andere hoenders in het bergbos. Maar het blijft zorgelijk; in

België, Nederland en Duitsland zijn ze ernstig bedreigd. Het massatoerisme met zijn nieuwe ontwikkelingen vormt in de Alpen inmiddels een groot gevaar, hoewel korhoenders, zolang ze met rust worden gelaten, ook wel in het zicht van toeristen baltsen.

In de Alpen speelt de seizoensbeweidings een dubbelzinnige rol. Door beweiding worden gebieden geschikt voor korhoenders opengehouden, maar door een hoge veebezetting worden ook de nesten vertrapt en de extra hoeveelheid stikstof zorgt voor een verandering van de vegetatie.

In Vlaanderen dateert het laatste broedgeval van 1981. In Wallonië leven nog slechts enkele korhoenders in de Hoge Venen. In Nederland leeft een tiental broedparen in de Sallandse Heuvelrug in de provincie Overijssel. Beide restpopulaties zijn ernstig bedreigd. Herintroduktie in Nederland vanuit Scandinavië zorgde niet voor het gehoopte succes.

Patrijs *Perdix perdix*

Korte beschrijving

GROOTTE: kleiner dan een kip;
lengte 28-32 cm; spanwijdte
46-53 cm; gewicht 500-750 g

BROEDBIOLOGIE: broedtijd
mei-augustus; grondnest;
5-11 eieren

VOEDSEL: zaden, vruchten,
kruiden; insecten als voedsel
voor de jongen

MAXIMALE LEEFTIJD: ouder dan
7 jaar

Steppevogel in nood: De roep van de patrijs klinkt als 'krr-ik'. De oorspronkelijke steppevogel kwam veel voor in het traditionele Europese akkerlandschap en was echt een karakteristieke vogel in het veld. Op de patrijs werd graag en veel gejaagd, want de vogel stond namelijk bekend als delicatessen. Die tijden zijn voorbij en de leefomstandigheden van de patrijs zijn fundamenteel veranderd.

Hoewel de patrijs in bijna heel Europa voorkomt, van Ierland tot de Oeral, met uitzondering van het uiterste noorden en zuiden, is de situatie op veel plaatsen alarmierend. In diverse streken daalde het bestand in de jaren negentig dramatisch en sindsdien is er geen verbetering in zicht. De patrijs is in snel tempo aan het verdwijnen en staat zowel op de Nederlandse als de Vlaamse rode lijst vermeld als kwetsbaar. In sommige landen probeert men door zorgvuldig geplande projecten de patrijs weer permanent te vestigen, hoewel in vele West-Europese landen de jacht op de vogel nog steeds geopend is. In Nederland is de jacht al sinds 1996 gesloten. In België daarentegen mag er nog steeds op de patrijs worden gejaagd.

Signaal voor agrarisch beleid: De intensivering van het bodemgebruik, met alle gevolgen van dien, drijft akkervogels al lange tijd steeds verder terug uit onze streken. Nu is de situatie dramatisch geworden: de soortendiversiteit in de landbouw wordt weggevaagd. De patrijs en de Kievit zijn intussen ernstig bedreigd, evenals de veldleeuwerik en het paapje. Nog niet zo lang geleden waren het algemeen voorkomende vogels in landbouwgebieden, maar nu dreigt hun volledige verdwijning.

De afschaffing van braaklegging van velden sinds eind 2007 door de EU, een sterke toename van de teelt van energieplanten, zoals maïs en koolzaad, enorme monoculturen, intensivering van het gebruik van grasland door bemesting en vaker maaien, afname van het permanent grasland en extensief gebruikte grasvelden... de lijst is eindeloos. Als akkerranden en braakliggend landbouwgrond verdwijnen en weiden veranderen in grasvelden, krijgt de patrijs geen kans meer. Door ecologische landbouw en gerichte milieumaatregelen in de landbouw kan de onheilspellende ontwikkeling in elk geval worden vertraagd en kan wat

◆ De patrijshaan en -hen zorgen samen voor de jongen. Deze zoeken weliswaar als nestvlieders al vanaf de eerste dag naar voedsel, maar worden pas na 5 weken zelfstandig.

er nog overblijft van de biologische diversiteit worden behouden. De patrijs is een symbool geworden van de politiek van duurzaamheid.

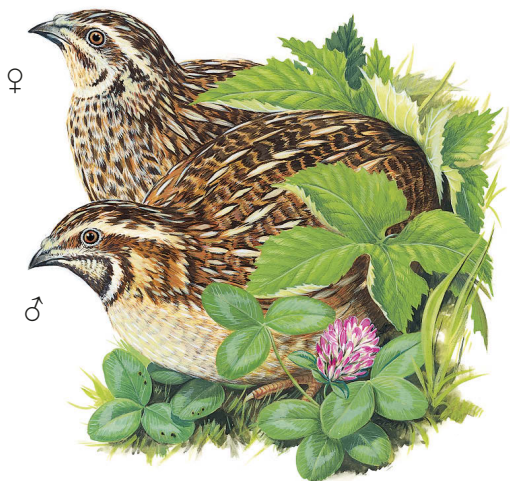
Gezinsleven: Patrijzen leven het grootste deel van het jaar solitair. De hanen bakenen met hun krakende 'kirkik' een territorium af. De paren blijven bij elkaar en zonderen zich af van andere paren. Hanen en hennen onderscheiden zich alleen van elkaar door details in het verenkleed en dat wijst erop dat de partners een relatie aangaan. De haan bewaakt de broedende hen. Hij is nauw betrokken bij de opvoeding van de donsjongen; zijn taak is vooral de wacht dienst. De jongen kunnen al na ongeveer 2 weken vliegen hoewel ze pas na 5 weken volgroeid zijn. De vleugelveren groeien heel snel en daarom kunnen de kuikens zich al op vroege leeftijd in veiligheid brengen.

Na de broedtijd kun je families tegenkomen; de volwassen jonge vogels blijven nog tot de winter bij hun

ouders. Vooral tijdens strenge winters kunnen er ook grotere groepen tijdelijk samenwerken om samen goede plaatsen te benutten. Dergelijke 'kluchten', zoals ze in jagersjargon worden genoemd, zijn tegenwoordig waarschijnlijk een uitzondering.

Diversiteit in het leefgebied: Het hele jaar door moet het leefgebied van de patrijs voedsel en dekking bieden, ook in strenge winters. In de zomer zijn insecten en andere kleine diertjes belangrijk voor de groei van de jongen. Veldkruiden, zaden van wilde kruiden en graankorrels vormen het hoofdvoedsel in de herfst en de winter. Een rijk gestructureerd akker- en weidelandschap, met onder andere hagen, struikgewas en wild begroeide velden, slootranden, wegbermen en houtwallen, met bloemen begroeide dijken, en zo mogelijk ook braakliggende gebieden waarop zich tijdelijk natuurlijke vegetatie kan ontwikkelen, voldoen aan de eisen van de standvogel die oorspronkelijk afkomstig is van de steppe.

Kwartel *Coturnix coturnix*

Korte beschrijving

GROOTTE: ongeveer zoals de spreeuw; lengte 16-18 cm; spanwijdte 32-35 cm; gewicht 78-130 g

BROEDBIOLOGIE: broedtijd mei-augustus; grondnest; 7-13 eieren

VOEDSEL: kleine zaadjes, kruiden; insecten als voedsel voor de jongen

MAXIMALE LEEFTIJD: tot 8 jaar

Risico's van een trekvogel: Het kleinste hoen van Europa bereikt amper de grootte van een merel en is een trekvogel. Tussen eind juli en midden oktober verlaten de kwartels West-Europa. De winterkwartieren reiken van Zuid-Europa tot tropisch Afrika. Net als patrijzen zijn ook kwartels broedvogels van het open cultuurlandschap, vooral op velden en in weilanden. Daarmee komen de gevolgen van intensief bodemgebruik op hen af en als gevolg daarvan dreigt een duistere toekomst. Maar ook veranderingen in de Zuid-Europese en Afrikaanse winterkwartieren creëren problemen. Kwartels worden tijdens de trek of in de winterkwartieren in Zuid-Europa massaal gevangen en bejaagd. Hoe cruciaal deze aderlating de ontwikkeling van het bestand beïnvloedt, is echter nog niet volledig duidelijk.

Bestandsschommelingen: Opvallend zijn de sterke tijdelijke schommelingen in de zomerpopulaties. In de geschiedenis van de kwartel waren er in West-Europa perioden met lang aanhoudende laagstand, dan weer opvallend goede kwartel jaren en zelfs regelrechte invasie jaren. Ook tegenwoordig nog komen kwartels in sommige jaren opvallend meer voor dan normaal.

Soms hoort men zijn roep in gebieden waar hij lang ontbrak of nog nooit was geweest. Men denkt dat schommelingen in het weer hiervoor verantwoordelijk zijn.

Nauwelijks te zien: In elk geval tijdens de broedtijd zijn kwartels vrijwel onzichtbaar omdat ze voortdurend in dekking blijven. Bij dreiging van gevaar vliegen de vogeltjes niet op, maar lopen ze naar de volgende schuilplaats. Vaak laten ze de mens tot op een paar meter naderen en vliegen ze pas op het laatste moment op.

Die verborgen leefwijze maakt het buitengewoon lastig om het bestand van kwartels in kaart te brengen en meer te leren over hun leefwijze. Mannetjes maken hun aanwezigheid kenbaar door hun drielettergrepige ritmische zang, de zogenoemde 'kwartelslag': 'kwik-me-dit' klinkt het vanuit het hoge gras, in het voorjaar vaak alleen 's nachts.

Onconventionele leefwijze: Maar niet alleen doordat ze verstoppertje spelen, is het moeilijk om kwartels

♦ *Kwartels zijn de kleinste hoenders in Europa en ook de enige hoenders die trekken. Ze kunnen onder gunstige omstandigheden tweemaal per jaar op verschillende locaties broeden.*

goed te bestuderen. De grote schommelingen en onregelmatigheden zijn het gevolg van een leefwijze met een iets ander ritme dan bij wilde hoenders gebruikelijk is. Kwartels hebben het uitzonderlijke vermogen ontwikkeld om gunstige situaties snel te benutten, ook als dat maar voor korte tijd is. In zuidelijker gelegen gebieden kunnen bij gunstige weersomstandigheden al vroeg in het voorjaar succesvolle legfels plaatsvinden. De vogels trekken hetzelfde jaar verder naar het noorden en gaan dan, als de omstandigheden daar gunstig zijn, nog een keer broeden. Zo worden verschillende klimaatzones benut.

Snelle opvolging generaties: Ook de buitengewoon snelle ontwikkeling van de jongen kan tijdelijk leiden tot nieuwe vestigingen en bestandstoename. Al na ongeveer 4 weken gaat de kwartelfamilie uit elkaar. Het vrouwtje bouwt het nest en zorgt voor de jongen. De jongen verlaten het nest meteen en zijn na 12-15 weken geslachtsrijp. Jongen die vroeg in het jaar

geboren zijn, kunnen al in de eerste zomer zelf broeden en al in hun eerste levensjaar 2-3 legfels grootbrengen. Zo kunnen grote verliezen die ontstaan door slecht weer snel worden gecompenseerd, maar dat geldt helaas niet voor de aanhoudende veranderingen in het agrarisch landschap in West-Europa.

Wisselende partners: De wat onconventionele leefwijze lijkt zich ook te uiten in de relaties tussen de geslachten. In het broedseizoen komt de haan op een aanhoudend ratelend geroep van het wijfje af. Het 'kwik-me-dit' van de mannetjes is echter geen garantie dat er echt wordt gebroed. Veel mannetjes zwerven maar wat rond. Als ze wel een partner hebben, verstommen ze. Vaak wordt de relatie echter alweer beëindigd zodra het vrouwtje begint te broeden. De mannetjes paren dan weer met een ander vrouwtje. Maar er wordt ook strikte monogamie gezien. De haan is, in elk geval in het begin, ook vaak bij het gezin. Veel is echter nog niet met zekerheid bekend.